

Ainārs Lerhis: Ukraina ģeopolitiskas izvēles priekšā

Ainārs Lerhis, LU Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks, Austrumeiropas politikas pētījumu centra valdes priekšsēdētājs

06. novembris 2013 00:02

Savulaik, 1991. gada decembra sākumā, Ukrainas iedzīvotāju vairākums referendumā nobalsoja par Ukrainas neatkarību. Tolaik Maskavā bija plaši izplatīts uzskats, ka bez Ukrainas dalības PSRS tālākai pastāvēšanai nav jēgas. Mūsdienās Krievijā ir izteiktas līdzīgas domas, ka Ukrainas izvēle tuvināties ar Eiropas Savienību samazina Eirāzijas Savienības izveides perspektīvas, Ukrainas asociācijas līguma noslēgšana ES "Austrumu partnerības" samita laikā Viļņā šā gada decembrī būtu būtisks šķērslis bijušās PSRS telpas reintegrācijai. Šodien Ukraina atrodas svarīgas ģeopolitiskas izvēles priekšā starp Eiropas Savienību un Eirāzijas savienību. Ukrainas parlamentā pārstāvēto politisko spēku lielākā daļa ir spējuši vienoties par eiointegrācijas kursu, un viņiem izdodas pieņemt attiecīgus likumus.

Citas noskaņas valda Krievijas politiskajā elitē. Kā zināms, Krievija izdara uz Ukrainu ekonomisku un politisku spiedienu. Ir izskanējuši draudīgi Krievijas amatpersonu un politiķu izteikumi Ukrainai par ekonomiskām sankcijām, vīzu režīma ieviešanu utt. Krievija nav zaudējusi cerības iesaistīt Ukrainu Eirāzijas integrācijas procesā. Kā Austrumeiropas politikas pētījumu centram pastāstīja mūsu sadarbības partneris Kijevas Nacionālās universitātes - Mohila akadēmijas Politikas analīzes skolas eksperts Dmitro Kondratenko, Ukrainā pietiekami nopietni uztver attiecīgu Krievijas plānu par ekonomiskiem, politiskiem un kultūras pasākumiem šādā Ukrainas iesaistīšanās.

Var prognozēt, ka Krievijas spiediens un ārpolitiskā retorika līdz Ukrainas - ES asociācijas līguma slēgšanas dienai vēl vairāk pieaugs, jo tuvāk nāks līguma noslēgšanas datums. Krievija gadu simtiem tieši Ukrainu ir lielākā mērā uzskatījusi par savas ģeopolitiskās telpas neatņemamu sastāvdaļu, kuras "aiziešana" no šīs telpas nemaz nav iedomājama. Bieži tiek citēts ASV politiskais darbinieks Z. Bžežinskis, kurš savulaik teicis, ka Krievija bez Ukrainas nav impērija. Līdz ar to Ukrainas eiointegrācijas kurss tiek uztverts ārkārtīgi saasināti - ievērojami saasinātāk nekā vairāku citu ES "Austrumu partnerības" valstu eiointegrācijas centieni.

Eiointegrācijas iekšpolitiskie šķēršļi Ukrainā

Tomēr šobrīd nepavisam vēl nav pilnīgi garantēts, ka Ukrainas un Eiropas Savienības asociācijas līguma parakstīšana notiks. Eiropas Savienība uzmanīgi seko iekšpolitiskajai attīstībai Ukrainā. Svarīgs iekšējs faktors, kas bremzē Ukrainas eiointegrāciju, ir Ukrainas prezidenta Janukoviča nostāja attiecībā uz "selektīvās tiesvedības" praksi. ES pieprasa pārtraukt bijušās premjerministres, opozīcijas līderes Timošenko tiesisko vajāšanu. Janukovičs ir atteicies amnestēt Timošenko un atbrīvot viņu no soda izciešanas, bet piedāvājis variantu, ka Ukrainas parlaments pieņemtu likumu par iespējam notiesātām personām ārstēties ārzemēs, piešķirot "medicīniskās brīvdienas" uz vienu gadu.

Kā atzīmē pētnieks D. Kondratenko, Ukrainas politiskās dzīves ekspertu vidē tiek uzskatīts, ka Timošenko nepiedalīsies izbrauks ārstēties uz Vāciju, bet Janukovičs plāno no Vācijas pieprasīt garantijas, ka Timošenko nepiedalīsies politiskajā dzīvē, uzturēsies vienīgi medicīniskajās iestādēs un atgriezīsies Ukrainā soda izciešanas turpināšanai. Pastāv arī viedoklis, ka Janukovičs pietiekami labi apzinās to, ka viņa pašreizējā pozīcija apdraud asociācijas līguma noslēgšanu, tomēr viņš saglabās līdzšinējo viedokli līdz pēdējam iespējamam brīdim pirms līguma slēgšanas. Šāda pozīcija tiek skaidrota ar mēģinājumiem par Timošenko atbrīvošanu panākt vēl kādas priekšrocības sarunās ar Eiropas Savienību, piemēram, ES atbalstu Starptautiskā Valūtas fonda jauna kredīta piešķiršanai Ukrainai. Bet, kā izteicies Ukrainas Eiroatlantiskās sadarbības institūta eksperts V. Gorbačs, "šeit var pāriet robežu un pazaudēt visu". Tas, vai līgums tiks noslēgts, varētu kļūt skaidrāks novembra vidū. Asociācijas līguma parakstīšanas nepieciešamību starp Ukrainu un Eiropas Savienību veicina, pēc dažu ekspertu domām, ekonomiskā situācija. Piemēram, Ukrainas ekonomistu komitejas priekšsēdētājs Andrejs Novaks uzskata, ka gan valstij, gan privātstruktūrām patlaban ir ļoti nepieciešami kredīt līdzekļi. Līguma neparakstīšana var novest pie dziļas politiskas krīzes valstī, kas būtu neizdevīgi Ukrainas prezidentam. Savukārt līguma parakstīšana varētu pat nodrošināt Janukovičam ievēlēšanu uz otru prezidenta termiņu. Viļņas samīta priekšvakarā Ukrainā ir aktivizējušās promaskaviskās organizācijas ar mērķi izjaukt asociācijas līguma parakstīšanu. Ukrainas Komunistiskā partija jau divas reizes ir sarīkojusi iniciatīvas grupu sanāksmes par referenduma rīkošanu par referenduma sagatavošanu par Ukrainas pievienošanos Krievijas, Baltkrievijas un Kazahstānas Muitas savienībai. Tomēr Ukrainas tiesas ir aizliegušas Komunistiskajai partijai rīkot referendumu. Iespējams, ka aizliegums ir saistīts ar spiedienu uz tiesām, ko pastāvīgi izdara prezidenta administrācija. Kopumā, kā pasvītro D. Kondratenko, Ukrainas tautas vairākums un tās galvenie politiskie spēki atbalsta asociācijas līguma parakstīšanu ar ES, bet par galveno bīstamību tā parakstīšanai tiek uzskatīta Ukrainas prezidenta nevēlēšanās atteikties no jau pieminētā "selektīvās tiesvedības" un autoritārā vadības stila, kas ir nepieņemams Eiropas Savienībai.

Daži ekonomiskie aspekti

Ir visai zīmīgi, ka pakāpeniski samazinās Ukrainas eksports uz Krieviju (2012. g. pirmajā pusgadā 8,77 miljardi dolāru, 2013. g. pirmajā pusgadā 7,58 miljardi dolāru), bet uz ES dalībvalstīm lēnām pieaug (2012. g. pirmajā pusgadā 8,3 miljardi dolāru, 2013. g. pirmajā pusgadā 8,48 miljardi dolāru). Izmaiņas Ukrainas ārējās tirdzniecības sistēmā ar Eiropas Savienību nevar neietekmēt Ukrainas - Krievijas tirdznieciskās attiecības. Te ir jautājums par to, vai citu valstu politiku reakcija uz izmaiņām Ukrainā būtu adekvāta. Piemēram, Baltkrievijas oficiālie pārstāvji augstākajā līmenī ne vienu reizi vien ir paziņojuši, ka Ukrainas - ES asociācijas līguma parakstīšanas gadījumā neizjutīs īpašas problēmas.

Viens no argumentiem pret Ukrainas tuvināšanos ar ES ir tāds, ka Ukraina pārvērtīsies par Rietumu valstu izejvielu piedēkli, bet Ukrainas augsti tehniskās nozares (lidmašīnu būve, smagā mašīnbūve u.c.) konkurences dēļ izzudīs. Saskaņā ar asociācijas līgumu Ukrainai varētu tikt dots 10 gadu ilgs pārejas periods ekonomikas modernizēšanai un saskaņošanai ar ES prasībām. Šis "mājas uzdevums" padarāmais apjoms būtu milzīgs - tūkstošiem standartu, tehnisko reglamentu u.c. Brīvās tirdzniecības zonas izveide starp Ukrainu un Eiropas Savienību varētu sāpīgi skart vairākas rūpniecības nozares Ukrainā, piemēram, sadzīves tehnikas nozari, pārtikas rūpniecību.

Vēl viens svarīgs jautājums ir par to, kā ar reālu rīcību panākt biznesa vides sakārtošanu. Kā teicis ES pārstāvniecības Ukrainā diplomāts Hosē Romāns Leons Lora, Eiropas Savienība pagaidām neuzņemas papildu saistības attiecībā uz Ukrainu un vairāk runā par tehnisko palīdzību, kāda jau tiekot sniegta. Bet, pēc viņa vārdiem, tā esot visai nepamanāma darbība, kuru nepamana ne tikai iedzīvotāji, bet ko neredz pat samērā augstā politiskā līmenī. Viņš arī uzsvēris, ka Ukrainai jāpieliek ne mazums pūļu, lai savu muitas kodeksu padarītu draudzīgu biznesam. Lora izteicies, ka nepiekrīt apokaliptiskām prognozēm par Ukrainas ekonomikas nākotni pēc asociācijas līguma parakstīšanas, tieši otrādi - līgums paaugstināšot Ukrainas ekonomikas izredzes attīstīties, modernizēties, palielināt savu konkurētspēju.

Pieaug arī ES investīcijas Ukrainā - saskaņā ar Ukrainas statistikas komitejas datiem, 2012. gadā ES dalībvalstu investīcijas Ukrainā bija 43 miljardu dolāru apmērā, Krievijas - desmitkārt mazāk (4,3 miljardi dolāru). Tāpat pieaug arī oficiālās Kijevas centieni vairojot savu neatkarību enerģētikas jomā. Valstī pieaug savas gāzes ieguve, īpašas cerības liekot uz Melnās jūras atradņu apgušanu, kā arī slānekļa gāzi. Tiek izteiktas prognozes, ka ar laiku Ukraina varētu vispār atteikties no gāzes importa, taču pagaidām šis valsts rīcībā esošās gāzes ieguves tehnoloģijas atpaliek no nepieciešamajām prasībām.

Ja Ukraina noslēgs asociācijas līgumu - kas tālāk?

Ekonomiskie riski Ukrainai īstermiņa perspektīvā sakarā ar Krievijas reakcijas iespējamām sekām pēc asociācijas līguma parakstīšanas pastāv un tie ir ievērojami. Tiek uzskatīts, ka arī Ukrainas rūpniecība ražo Krievijai svarīgu produkciju (piemēram, titāna izstrādājumus, mašīnbūves iekārtas). Kā konstatējis Ukrainas Zinātņu akadēmijas

Ekonomikas un prognozēšanas institūta direktors V. Gejecs, tad Krievija jau ir uzsākusi Ukrainas produkcijas importa aizstāšanu ar vietējām precēm. Šo procesu jau sāpīgi izjūt, piemēram, Ukrainas vagonbūvētāji. Analītiķi sāk izvirzīt jautājumus - kā rīkosies Krievija tūlīt pēc Ukrainas - ES asociācijas līguma parakstīšanas, ja tā notiks? Šeit ekspertu domas dalās. Iespējams, ka attiecībā pret Ukrainas precēm Krievija var pielietot ārpustarifa regulēšanas līdzekļus (sertifikācija, preču izcelsmes sertifikātu pārbaudes, kvalitātes pārbaudes). Tas var sarežģīt ārējo ekonomisko darbību, novest pie eksporta vienošanos izpildes aizkavēšanās, līdz ar ko Ukrainas uzņēmumi varētu ciest ievērojamus zaudējumus. Ja piepildīsies šis negatīvais scenārijs, tad Ukrainai atliks vien apelēt pie starptautiskajām institūcijām, jo līdzvērtīgas ekonomiskas atbildes iespējas Kijevai ir ierobežotas.

Tajā pašā laikā Ukrainas Zinātņu akadēmijas Pasaules ekonomikas un starptautisko attiecību institūta galvenais zinātniskais līdzstrādnieks A. Gaļčinskis uzskata, ka pēc asociācijas līguma parakstīšanas Ukrainas iebiedēšana tiks pārtraukta, bet Krievija pakāpeniski adaptēsies jaunajai situācijai. Komentējot Krievijas spiediena iespējamību uz Ukrainas oligarhiem, lai viņi stimulētu Ukrainas varas iestādes būt piekāpīgākām un bremzētu Ukrainas - ES tuvināšanos, A. Gaļčinskis atzīmējis, ka tieši lielais kapitāls visvairāk ir ieinteresēts darboties ES virzienā, nostiprināties un legalizēties Rietumu tirgos, ieiet ES ekonomiskajā un finansu telpā, apzinoties, ka konkurēt ar Krievijas kapitālu Krievijas plašumos ir nereāli. Ukrainas ekonomiskās attīstības centra prezidents A. Pashavers uzskata, ka gadījumā, ja Eiropā Ukrainas ražotajai produkcijai uzstāda augstākas prasības, tad "var cerēt uz kādu dinamiku".

Varam secināt, ka novembris solās būt svarīgs, varbūt pat izšķirošs mēnesis Ukrainas eiointegrācijai gan iekšpolitisku, gan ārpolitisku apsvērumu gaismā.